

HARİTAYI AÇIP YER BEĞENİYORLAR*

Orman Bakanlığı'nın verdiği ve Başbakan'ın telaffuz ettiği rakamlar, Türkiye'nin enerji alanında illa ki HES yatırımı yapması gerektiği yönünde... Ancak bu görüşe sadece "çevreci adı altındaki" bazı tipler değil, yıllarını bu işe vermiş bilim insanları da karşı çıkıyor.

TEMA Vakfı'nın Bilim Kurulu Üyesi **Prof. Dr. İlhan AVCI**, İTÜ İnşaat Fakültesi'nde Hidrolik Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi. Prof. Dr. AVCI'ya sorduk, neyin nerede yanlış yapıldığını anlattı.

Sık sık dünyada yapılan HES'ler referans veriliyor. Hatta onlar yaptı biz geç kaldık bile deniyor.

Dünyadaki barajların birçoğunun ekonomik ömürleri bitmek üzere. Nehir tipi santrallerin de öyle. Burada önemli bir fark var: Avrupa akarsularında eğimler düşüktür, debisi (su miktarı) büyük. Orada nehrin ortasına santral yapılmıştır. Bizdeki durum farklı; eğim çok fazla, debi düşük. Ayrıca dünyada su kaynaklarının sadece ekonomik değil, sosyal tarafları artık hesaba katılıyor. Adamlar kılı kırk yarıyor. Avrupa'da, ABD'de bizdeki gibi her şey özel sektöre devredilmiyor. Hepsi kamuya ait. Dünyada kontrolü, uygulaması belli, uzun süreli tetkik raporlarından sonra yapılmış HES'ler var. Hepsi mülti disiplinli bir süreçten geçer.

Peki Türkiye'de su kaynaklarını kim denetliyor?

Planlaması, DSİ (Devlet Su İşleri İdaresi) ve ELE'de (Elektrik İşleri Etüt İdaresi). Oysa nehir tipi HES veya barajlamada planlama, fizibilite raporları, projelerin hazırlığı ve inşaat aşamaları çok önemli.

Sadece mühendis ve ekonomistlerin değil, arkeolog, sosyolog, antropolog, çevre planlamacısı, kısacası herkesin ilgilenmesi gereken bir mesele. Bu bizde yok.

Bir HES projesi için karar verirken neye bakmalı?

Temel ilkeler şöyle:

- 1) Düşünülen proje teknik açıdan yapılabilir mi?
- 2) Ekonomik katkısı ne?
- 3) Mali açıdan yapılabilir mi? Makul finansman sağlanabilir mi?
- 4) Çevresel yapılabilirliği nedir? Bizde çevresel yapılabilirlik kısmı, ÇED sürecine bırakılıyor. Oysa daha birinci aşamada incelenmesi gerekli. Proje buna göre formüle edilmeli. Ama ayakbağı olarak görülüyor.

Süreç nasıl işliyor?

2005'te su kullanım tahsis yönetmeliği çıktı. 49 yıl boyunca suyu özel şirkete tahsis ediyorsunuz. Sonra yenilenebilir enerji kaynağı yasası devreye girdi. Buna göre şirketler mutlaka bir oranda yenilenebilir enerjiye yatırım yapmak zorunda. AB'den de teşvik görüyor. Bunlar özel sektörü cezbeden olaylar. Geline noktada hepsi özelleştirilecek. Bundan böyle kamunun elinde proje kalmayacak.

Su kaynaklarının özelleştirilmesinin sakıncası nedir?

Devletin henüz planlama yapmadığı yerlerde, "buyrun haritaya bakın, projeyi geliştirip gelin" dendi. Planlama yetkisi özel sektöre verildi. Türkiye'de ne kadar dere varsa herkes yer tuttu, adına tescil ettirdi. Hatta normalde 2 yılda

hazırlanması gereken fizibilite raporları bir haftada hazırlandı. DSİ başvuru süresini 6 aydan üç aya düşürdü, reel olarak bu bir haftaya indi. Maksat her şey hızlı olsun! Bu nedenle rant aracına dönüştü.

ONAY YETKİSİ VALİDE

Hazırlanan raporları yetersiz buluyorsunuz...

Tabii ki. Ansiklopedik bilgilerle proje hazırlandı. Kamu göreviyken özel sektöre devredildi. Sorun bununla da bitmiyor. Kamu kurumlarının içi boşaldı (sayı ve nitelik olarak). Siyasi baskılar kamu çalışanlarını inisiyatif almaktan uzaklaştırdı. Şirketlerin kamu ile organik bağları bu projeleri kontrol edilebilir olmaktan çıkardı. 50 mW üzerinde santraller için ÇED raporu isteniyordu. 25 mW için 'ön ÇED' yetiyor. 25 mW'tan küçüklere -ki Türkiye'de planlananların çoğu bunlar- hiçbir şey istenmiyor. Bunların onay yetkisi valilikte!

ÇED raporları hikâye mi?

ÇED raporları kes yapıştır, laf olsun diye hazırlanan raporlar. Toplum bilinçsiz, kamu temsilcileri yetersiz olunca bugünkü durum ortaya çıktı. Adam EPDK'dan önce lisans, sonra ÇED raporu alıp inşaat yapıyor. Sektör içinden olmayan eczacı, memur yer kapıp hisselerini devrediyor inanılmaz paralara. Hâlâ müşteri bulamamış projeler var. Listeye bakıp teklif veriyorsun. Oysa bunların en az yüzde 50'si yapılabilir değil!

Ama bu yatırımlar olmazsa enerji kaynaklarımız tükenecek deniyor.

Burada kilit kelime, havza yönetimi.

* Bu yazı, 15 Ağustos 2010 tarihli Milliyet Gazetesi'nden, Mehveş EVİN'in İTÜ İnşaat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İlhan AVCI ile yaptığı röportajdan alınmıştır.

Bütüncül yaklaşım şart. Herkes yer tutma sevdasında. Bütün dereler, turizm alanları gibi kapatılıyor. Enerjide şimdilik yabancı yok ama isteyen yabancılara hisselerini devredebilir. Bunu EPDK hissedarları onaylamak zorunda. Su gibi bir değer tasarruf haklarının yabancıya geçmesi, olsa tahkime gidebilir. Kendi sentezimizi yapmıyoruz. Orada ipler kopuyor...

15 MADDEDE HES SORUNLARI

1. Planlanan bütün HES projeleri için en kritik konu; suyun ne kadarının kullanılacağı, sucul yaşamın ve diğer ekosistemlerin devamını sağlayacak ekolojik su ihtiyacının (cansuyu) miktarı ve bunun bırakılması.
2. Fauna ve flora zarar görecek. HES tesisi inşaatı nedeni ile yaban hayatın ortamdaki uzaklaşmasına veya türlerin azalmasına neden olacak.
3. Özellikle orman alanlarındaki orman tahribatı aynı zamanda toprakların erozyona uğrayıp taşınmasına sebep olacak.
4. Yapılmakta olan tüm HES projelerinin arazi yüzeyindeki tahribi büyük olacak.
5. Enerji iletim hatları projelerden ayrı olarak, projeler bittikten sonra gündeme gelecek. İletim hatlarının nereden geçeceği, geçtiği alanda yaratacağı orman tahribatı projelerde yok. Yüksek gerilim hatlarının, dar vadilerde yerleşim alanlarının üzerinden geçmesinin insan yaşamına etkileri olacak.
6. Yapılan yollar ile yabani hayvanların çiftleşme, beslenme ve göç yolları tahrip edilecek.
7. İşletme sırasında doğacak sorunların denetiminde görevlendirilen birimler net olarak ifade edilmediği için yapılan faaliyetlerin denetimi mümkün olmayacak.
8. Debi değerleri ve derelerden alınacak olan su miktarı net olarak belirlenmediğinden bırakılacak can

suyunun yeterliliğinin takip edilmesi mümkün değil.

9. Yerel halkın kendi ihtiyaçları için yaptığı tarımsal faaliyetler hesaba katılmıyor.
10. Alabalık üretim çiftlikleri kısmen ya da tamamen zarar görecek.
11. Bölgede kadastro çalışmaları henüz bitmedi, mülkiyet değerlendirilmesi yapılamadı. Gerek vatandaşlar ve gerekse devlet mağdur olacak.
12. Planlanmış olan proje kullanım alanlarında kültürel dokularda muhtemel zararlar söz konusu.
13. 5346 Sayılı kanun 2012 yılına kadar bitirilecek olan tesislere büyük teşvikler vermekte olduğundan yatırımcı kuruluşlar büyük sıkıntılar yaşıyor. İnşaat aşamaları aceleye getiriliyor.
14. İnşaat esnasında çıkan hafriyatın depolanacağı alan bulunamıyor, hafriyat yamaçtan atılıyor.
15. Gerek cansuyunda gerekse elektrik üretiminde kullanılan su kalitesinde olabilecek değişikliklere yeterince değinilmiyor.

100

Doğu Karadeniz’de yapılan 168 HES inşaatından mahkemelik olanların sayısı.

HES SÖZLÜĞÜ

HES: Hidroelektrik santrali. Baraj (depolamalı) ve nehir tipi-doğal

akışlı olmak üzere ikiye ayrılır. Türkiye’de planlanan 2000’e yakın HES projelerinin toplam kurulu gücü yaklaşık 25.000 MW. Bu miktar, Türkiye’nin bugün ürettiği toplam elektrik enerji miktarının yüzde 60’ı. 2023’te bu talebin yalnızca yüzde 5’ini karşılayacak.

YENİLENEBİLİR ENERJİ

(KAYNAKLARI): Sürekli devam eden doğal süreçlerdeki varolan enerji akışından elde edilen enerjidir. Güneş ışığı, rüzgâr, akan su (hidrogüç), biyolojik süreçler ve jeotermal enerji yenilenebilir enerjilerdir.

ÇED RAPORU: Çevre Etki Değerlendirme raporu. 0.5-25 mW arasında planlanan HES’ler için ön ÇED süreci uygulanıyor. Bunlar, ülke genelinde ve havza bazında ekolojik sistemlerin devamlılığını gözetken bir planlama değil.

CANSUYU: Bir vadiye ekosistemin devamı için gereken su miktarı. Su kullanım anlaşmasında bırakılacak cansuyu miktarı net değil. Tenant sistemine göreyse kurak dönemde vadiye yüzde 60 su bırakırsan mükemmel sayılıyor. Yüzde 40 ‘iyi’, yüzde 30 ‘vasat’, yüzde 20 ‘ortakötü’ (canlı yaşamın devam eder ama popülasyon azalır) yüzde 10 ve altında su kalırsa çok kötü ibaresi kullanılıyor. Anlamı, canlı yaşamın korunamayacağı... Ve bu yüzde 10, Türkiye’deki tüm HES’ler için öngörülen cansuyu!

Çay üreticiliği Karadeniz halkının en önemli tarımsal faaliyeti. Bilim adamları, HES’ler nedeniyle çay üreticiliğinin bile tehlikeye gireceğini söylüyor.